

ВИКОРИСТАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ТРАДИЦІЙ У ДОПРИЗОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ ТА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ

Розглядається використання українських військових традицій минулих поколінь у допризовній підготовці та військово-патріотичному вихованні сучасної молоді України.

Рассматривается использование украинских военных традиций прошлых поколений в допризывной подготовке и военно-патриотическом воспитании современной молодежи Украины.

Ознайомлення сучасної молоді з історичною військовою спадщиною українського народу та його війська, побудованою на військово-історичних, національно-патріотичних традиціях, військового вишколу та організації військово-патріотичного виховання минулих поколінь має величезне значення для всього українського суспільства, його Збройних Сил.

Актуальність даного дослідження полягає у вихованні та формуванні у юнаків допризовного та призовного віку високих національно-патріотичних, морально-бойових, військово-патріотичних якостей, побудованих на принципах національної самосвідомості, патріотизму, готовності до самопожертви в ім'я здобуття незалежності та суверенітету України, вірності Військовій присязі.

Новизна дослідження побудована на прикладах історичної військової та патріотичної спадщини минулого покоління українського народу, починаючи від херсонесців, козаччини, у поєднанні з виховними, військово-вишкільними заходами в закладах загальної середньої освіти України, діяльності молодіжно-спортивних, військово-патріотичних організацій, Товариства сприяння обороні України, військових комісаріатів, державних адміністрацій та сучасними методами, формами, шляхами військово-патріотичного виховання та допризовної підготовки юнаків.

На використання українських військових традицій минулих поколінь у допризовній підготовці та військово-патріотичному вихованні сучасної молоді України звертали увагу ряд керівників, науковців, військовиків, журналістів, серед яких: В. Борисенко, М. Карпенко, М. Литвин, С. Литвин, Г. П'янківський, О. Копаниця, В. Футулуфчук, В. Ягупов, Г. Темко, М. Зубалій, В. Васютін, В. Дончак, В. Пукас, В. Пилат, О. Теревко, В. Воронков, А. Будяшевський, Г. Гладкий, М. Безручко, І. Крип'якенич, М. Голубець, О. Думін, Д. Вітовський, А. Афанасьєв, О. Луник, В. Мараєва, М. Гузар, Р. Купчинський, М. Островерх, Г. Коссак та ін.

Однак, той факт, що в загальному огляді наукових досліджень та статей вищевказаних авторів не виявлено робіт, які впритул торкалися особливостей використання українських військових традицій минулих поколінь у допризовній підготовці та військово-патріотичному вихованні сучасної молоді України, змусив автора працювати саме в цьому напрямку.

Мета статті – визначити характерні соціальні, економічні та інші умови в Україні, їх вплив на розвиток та історичний приклад українських військових традицій минулих поколінь у допризовній підготовці та військово-патріотичному вихованні сучасної молоді. Головним завданням використання українських військових традицій минулих поколінь у допризовній підготовці сучасної молоді України має бути усвідомлення молоддю своєї ролі як спадкоємців національних цінностей і героїчних бойових традицій українського народу в системі допризовної підготовки та військово-

патріотичного виховання юнаків на сьогоднішньому етапі розвитку Української незалежної держави, її Збройних Сил.

У сучасних умовах модернізації українського суспільства одним із стратегічних завдань є інтеграція виховних сил суспільства з метою всебічного розвитку особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, здатності адаптуватися до динамічних соціокультурних, економічних, політичних умов життя і гідно виконати один із найважливіших обов'язків людини – бути патріотом, готовим до праці та захисту своєї Батьківщини.

Здобуття Україною державної незалежності та відродження національної самосвідомості на рубежі ХХ та ХХІ ст. поставили на перший план умови суспільно-політичного життя країни, розвиток національної освіти, у тому числі проблему допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання молоді. Воєнна доктрина України, закони України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») визначили завдання побудови національної системи військово-патріотичного виховання допризовної молоді на високих патріотичних, морально-психологічних, розумових та фізичних якостях, необхідних для військової служби у лавах Збройних Сил, що в свою чергу, потребує значного підвищення ефективності виховання юнаків допризовного віку в загальноосвітніх школах, при проходженні допризовної підготовки, курсів молодого бійця.

Вперше за багато років Збройні Сили України стали на захист та оборону власної незалежної держави. Ця визначна подія повинна була надихати весь український народ, а особливо молоде покоління на високий, глибоко усвідомлений патріотизм, національну гідність та особисту відповідальність за майбутню долю та безпеку своєї Батьківщини.

Однак, як свідчить історичний досвід, високого військово-патріотичного почуття неможливо досягнути без чіткої та ефективної системи виховання, військового вишколу в усіх державних органах влади та широкомасштабної ідейно-виховної роботи, починаючи з народження. Зрозуміло, що в основі виховання повинні лежати тисячолітні національно-державні традиції, досвід перемог і поразок визвольних змагань попередніх поколінь.

Традиції Збройних Сил України – це історично сформовані, випробувані часом суспільні установки, звичаї, правила і норми поведінки, моральні цінності, ідеї, які історично склалися в армії і на флоті, складають їхню невмирущу спадщину. Це морально-політичний і бойовий потенціал Збройних Сил, який сприяє якісному виконанню особовим складом військового обов'язку, несенню служби, підвищенню морально-психологічного стану військ, зміцнює військові колективи, виступає їх цементуючою силою, могутнім мотиваційно-організуючим і мобілізуючим засобом, важливою умовою успішного виконання бойових завдань.

Багатовікова історія нашого народу, його славні бойові традиції, народжені в жорстоких боях із численними іноземними загарбниками, є невичерпним джерелом формування патріотичних почуттів, ідей і патріотичних дій для багатьох поколінь українців.

Патріотичні ідеї серед наших пращурів-українців зародилися ще з найдавніших часів. Так, знайдена присяга херсонесців, датована III ст. до н. е., проголошувала: «Я буду єдинодумним про врятування і свободу держави та громадян і не зраджу Херсонесові... Я буду служити народові і радити йому найкраще та найсправедливіше для держави і громадян...» [1].

У Київській Русі із створенням регулярних військових формувань військово-патріотичне виховання стають взаємопов'язані. Носіями традицій, правил і звичаїв були батьки. Відбувалось ознайомлення дітей з традиціями роду, прикладами

його героїзму, розвитком у них моральної свідомості, почуття патріотизму, відповідальності за долю народу [2].

Часті війни, походи змушували державу, сім'ю, громадськість об'єднувати свої зусилля на підготовку молоді до військового захисту, формували еліту українського війська – лицарство. Лицарство як еліта війська мало свій «...неписаний кодекс принципів, форм, звичаїв...», які «ніхто не міг... легковажити під карою сорому й ганьби» [3]. Йому були властиві такі ознаки, як хоробрість, вірність князеві, святе, шанобливе ставлення до загиблих в бою, їх урочисте поховання, вшанування місць, де в бою склали свої голови звичайні рядові вояки.

Патріотичний дух тієї доби яскраво ілюструють слова князя Святослава: «не осоромимо землі руської» і рядки із Волинського літопису: «краще на своїй землі кістками лягти, ніж на чужій славним бути!» [4].

Одну з найславетніших сторінок в історію України вписало козацтво. З появою козаків починається нова доба в історії українського війська. Всі наші давніші військові формації організовувалися з почину держави й мали характер державного війська. Козаччина постала іншим способом, вона вийшла з суспільних низів, була від початку – народним військом. Народ, який не мав своєї держави, створив регулярні збройні сили, що є неодмінною ознакою державності.

Козацтво утверджувало демократичні і гуманістичні традиції, звичаї своїх предків-праукраїнців. Військова дисципліна на Січі ґрунтувалась на звичаях людської гідності. Найбільше козак боявся осуду своїх товаришів за вчинене порушення дисципліни. Велике значення в цьому відіграло побратимство, яке існувало між козаками. Сумлінне ставлення до своїх службових обов'язків та приязне до своїх товаришів і командирів ґрунтувалося на патріотичному почутті кожного козака до своєї рідної землі. Утримання належної військової та цивільної дисципліни на Січі забезпечувалося високою вимогливістю командного складу і військової адміністрації та системою покарань, які визначали січовий та паланковий суди.

Глибоке пізнання духу козацької доби, осмислення цілей, завдань і шляхів виховання молоді в ті далекі часи допоможе нам, історикам та вихователям більш ефективно та якісно, на основі зароджених у боях військових, бойових, патріотичних традицій козаків, виховувати та готувати сучасну молодь в ході занять з допризовної підготовки в системі військово-патріотичного виховання в дусі патріотизму до виконання свого священного обов'язку – служби у Збройних Сил України, захисту своєї Батьківщини, рідної землі та народу, суверенітету та недоторканості кордонів своєї держави.

Зразки патріотизму, мужності та героїзму продемонстрували козаки у багатьох битвах, у тому числі й під Конотопом у 1658 р. «З тої поразки міг утекти хіба той, хто мав ...крилаті коні», — так прокоментував перспективи порятунку царських ратників у битві під Конотопом український літописець Самійло Величко. Результатом Конотопської битви стала одна з найбільш відчутних поразок царських військ у другій половині XVII ст. За різними відомостями, на Конотопському полі полягло від 30 до 60 тисяч царських ратників.

Особливо повчальним стає досвід на основі національних традицій та бойового вишколу січового стрілецтва зі своєю системою, організацією виховної, ідеологічної і культурно-освітньої роботи «з урахуванням національно-історичних аспектів і традицій нашого народу, надбанням попередніх поколінь і закладенням міцної основи для майбутнього Збройних Сил, щоб вони дійсно стали великою школою військово-патріотичного виховання і соціального становлення українського воїна» [5].

Високий морально-бойовий дух Галицької армії, проявлений на війні з Польщею, а згодом на більшовицькому і денікінському фронтах, ґрунтувався на почутті національної свідомості й патріотизму її особового складу. «Нам доконче потрібна хоч невелика, але добра, тверда, дисциплінована армія, – наголошував

М. Грушевський 1918 р., – сповнена найвищого громадського обов'язку: боронити найвищі народні досягнення своєю кров'ю» [6].

На основі національних традицій та бойового досвіду січового стрілецтва в армії було розгорнуто широку вишкільну систему, організовано виховну ідеологічну і культурно-освітню роботу, для чого утворено низку відповідних структур. Спеціальними наказами і розпорядженнями військового міністерства, командування Галицької армії визначено головні завдання і заходи по зміцненню морально-психологічного стану особового складу та підвищення боєздатності Збройних Сил ЗУНР. Концептуальним завданням, без сумніву, було формування високих морально-бойових якостей стрілецтва. В їх основу поклалися визначальні принципи: національна самосвідомість, патріотизм, вірність присязі, єдність вишколу й виховання та інші [7]. «В історії не було іншої подібної армії, яка би перебула стільки горя, злиднів і напруг, – наголошувалося в одному з наказів по Галицькій армії, – і немає іншого прикладу в цілому світі, аби хто так непохитно стояв за ідею визволення свого краю і незалежність своєї держави» [8].

Військовий вишкіл та організація військово-патріотичного виховання у підрозділах Українських Січових Стрільців здійснювалися на засадах національно-патріотичного та військового виховання січових стрільців: прищеплення воякам почуття любові до свого народу, самопожертви у справі збройної боротьби за українську державність; особистої вимогливості до себе та товаришів по зброї щодо виконання своїх обов'язків; підтримання високої військової дисципліни як внутрішньої так і по відношенню до мирного населення; постійно вдосконалювати, підвищувати свій культурно-освітній рівень, прищеплення почуття особистої честі та гідності. Всі ці перераховані якості слугують яскравим прикладом для наслідування нашим майбутнім захисникам Вітчизни, допризовній та призовній молоді, військовослужбовцям Збройних Сил України.

На сьогоднішній день стан військово-патріотичного виховання молоді не задовольняє армію і суспільство. З точки зору формування громадянина-патріота на перше місце виходить засвоєння морально-історичних цінностей української нації, що пов'язано, в першу чергу, з більш глибоким усвідомленням нашої державності, історії і здобутків українського народу [9].

В радянські часи, незважаючи на те, що в країні був встановлений тоталітарний режим, збройні сили, які склалися у більшості з робітників і селян, були сповнені почуттям патріотизму і готовності до захисту своєї землі від іноземних загарбників, що відбилося на формуванні військових традицій.

Друга світова війна, яка збагатила військові традиції збройних сил СРСР, стала часом безприкладного масового героїзму, всенародного духовного і морального піднесення. В битвах цієї війни сформувалися традиції звитяги і мужності, вірності військовій присязі, впевненості наших воїнів в перемозі над ворогом. Серед військових традицій, які були важливими факторами піднесення морального духу воїнів цього часу слід назвати такі:

– відданість Батьківщині, готовність не шкодуючи сил і самого життя захистити рідну землю, вірність військовій присязі, військовому обов'язку, самовідданість і масовий героїзм в бою, любов до своєї частини (корабля);

– непорушне військово товариство і колективізм, повага до командира і захист його в бою, прагнення до вдосконалення бойової майстерності, наполеглива боротьба за високу організованість і дисципліну єдність армії і народу.

Сучасна українська армія виникла на базі колишньої Радянської армії. Однак в ідейному, ідеологічному і політичному аспектах це принципово зовсім інші армії. З прийняттям присяги на вірність народу колишні радянські воїни не відразу усвідомили себе воїнами нової держави – суверенної, незалежної України. Потрібен був певний період адаптації до нового рівня свідомості, нового розуміння своєї ролі. У формуванні

нової свідомості у допризовної молоді немаловажним був фактор історизму, аналізу і вивчення тих моментів, які закладали у народі уявлення про свою національну армію, відродження національних військово-патріотичних традицій.

На виконання Указу Президента України від 27 квітня 1999 р. № 456 (456/99) «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян» та з метою зміцнення моральних засад суспільства, посилення виховної роботи серед населення, запобігання негативним процесам у духовній сфері Кабінет Міністрів України затвердив 15 вересня 1999 р. № 1697 «Національну програму патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства, яка була спрямована на поліпшення патріотичного виховання громадян України» [10].

Основні завдання Програми полягали в:

- утвердженні в масовій свідомості громадян історично притаманних Українському народові високих моральних цінностей, спрямованих на засвоєння кращих зразків вітчизняної та світової духовної спадщини;

- забезпеченні духовно-морального розвитку населення, виховання патріотизму, високої політичної культури та трудової моралі, використання зусиль громадян у суспільно корисних справах, сприяння утвердженню соціального оптимізму в світогляді населення;

- запобіганні негативному впливу на свідомість громадян інформації, яка містить елементи жорстокості, бездуховності, насильства, порнографії, пропагує тютюнопаління, наркоманію, пияцтво, антисоціальну поведінку;

- впровадженні в суспільну свідомість переваг здорового способу життя, формування національного культу соціально активної, фізично здорової та духовно багатой особистості.

Реалізація цих завдань здійснювалась шляхом:

- координації зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади, які здійснюють виховні, освітні та оздоровчі функції, удосконалення нормативно-правової бази регулювання відносин у цій сфері;

- сприяння активізації роботи органів виконавчої влади, громадських і релігійних організацій, закладів культури з патріотичного виховання населення, пропаганди кращих здобутків українського суспільства, виховання почуття гордості громадян за свою Батьківщину;

- сприяння створенню військово-патріотичних об'єднань, клубів та гуртків за інтересами, молодіжних та дитячих центрів творчості, фізкультурно-спортивних та туристських клубів і підтримки їх роботи;

- пропаганди кращих здобутків національної культури та духовної спадщини, проведення фестивалів та конкурсів для відродження національних свят та обрядів, популяризації притаманних Українському народові родинних цінностей, формування мережі центрів «Родинний дім».

Кабінет Міністрів України від 30 листопада 2000 р. № 1770 затвердив положення «Про допризовну підготовку і підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей», де сказано, що «допризовна підготовка є складовою частиною підготовки юнаків допризовного і призовного віку до військової служби, і у ході допризовної підготовки молодь набуває військових знань і практичних навичок в обсязі, необхідного для успішного засвоєння програми бойової підготовки» [11].

Допризовна підготовка як складова частина державної системи підготовки юнаків до служби в Збройних Силах України увібрала в себе все передове, що існує в історичному досвіді виховання підростаючого покоління. Вона відіграє важливу роль у формуванні особистості юнака, його військово-патріотичного світогляду й вихованні як свідомого захисника державного суверенітету України.

Головна мета курсу «Допризовна підготовка юнаків» полягала у наданні їм необхідних знань про Законодавство України з питань військової служби, основні положення Воєнної доктрини держави, становлення, будівництво, призначення Збройних Сил та інших військових формувань України, вимоги військової присяги і статутів, засади психологічної готовності до захисту держави. В ході вивчення курсу учні набувають практичних знань, умінь і навичок, необхідних майбутньому воїну на початковому стані військової служби.

В Концепції «Допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді», схваленої Указом Президента України від 25 жовтня 2002 р. № 948/2002 сказано, що допризовна підготовка і військово-патріотичне виховання молоді мають здійснюватися відповідно до вимог Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України і за принципом: виховання молоді на патріотичних, історичних та бойових традиціях Українського народу.

Допризовна підготовка здійснюється на основі вивчення історії українського війська, де розглядаються призначення, організаційна структура, озброєння і тактика ведення бойових дій (визначні битви) війська княжих часів, козацького війська, військових формувань у боротьбі за національну державність у 1917 – 1920 рр., у тому числі Українських Січових Стрільців, армії Української Народної Республіки, Радянської Армії, Збройних Сил України та інших військових формувань [12]. Завданням військово-патріотичного виховання молоді є формування почуття патріотизму, любові до свого народу, його історії, культурних та історичних цінностей [13].

Незважаючи на скрутний соціально-політичний, економічний стан в Україні, допризовна підготовка юнаків не залишається в занедбаному стані, в якому опинилася на початку і в середині 90-х років ХХ ст. Йде активний та новаторський пошук нових та давно забутих (при колишньому СРСР) форм, методів та заходів проведення військово-патріотичного виховання та допризовної підготовки.

Одними із основних форм роботи з допризовною молоддю є: місячники оборонно-масової роботи, олімпіади, спартакіади з допризовної підготовки серед учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів, військово-патріотичні акції, фестивалі військово-історичних клубів. Відновлюються спортивні ігри: «Зірниця», «Либонь», «Орлятко», «Котигорошко», «Соколята», «Заграва»; «Лицарські турніри», «Козацькі розваги», конкурси «Нумо, хлопці!» та «Нумо, дівчата!». Починають працювати історико-патріотичні клуби «Пошук», «Пам'ять» та інші.

Для проведення заходів із військово-патріотичного виховання залучаються заклади культури, музеї, кімнати бойової і трудової слави, військово-патріотичні клуби. Форми, методи та засоби військово-патріотичного виховання спрямовані для вирішення єдиного, складного і багатогранного завдання – військово-патріотичного виховання і підготовки допризовників до майбутньої військової служби у Збройних Силах України.

«Пристойного призовника можна виховати лише в школі, причому, починаючи з молодших класів навчання, і використовуючи приклади героїчного минулого нашої держави», – слушно наголошують окремі дослідники [14].

Вивчення історичної військової спадщини українського народу та його війська, побудованої на військово-історичних, національно-патріотичних традиціях, має величезне значення для всього українського суспільства, його Збройних Сил.

1. Мартинюк І.В. Національне виховання: теорія і методологія: Методичний посібник. – К., 1995. – С. 9.
2. Афанасьєв А.О., Луник О.О., Мараєва В.В. Військово-патріотичне виховання у Збройних Силах України: / Навчально-методичний посібник. За ред. В.В. Ягупова. – К., – 2007. – С. 6.
3. Історія Українського війська. – К., 1994. – С. 76 – 77.

4. Там само. – С. 128.
5. Кузьмук О. Виступ на нараді керівництва виховних органів Збройних Сил України // Народна Армія. – 1998. – 24 грудня.
6. Грушевський М. На порозі нової України. – К., 1991. – С. 49.
7. Фугулуйчук В. Українська Галицька армія: військово-патріотичне виховання та вишкіл (1918 – 1920 рр.). – Донецьк, 2000. – С. 3.
8. Матейко Р., Мельничук Б. Воєнними дорогами синів Галичини. Українські Січові Стрільці на Тернопільщині. – Тернопіль, 1991. – С. 60.
9. Копаниця О.В. Авторитет офіцера виховної роботи полягає, перш за все, в його професіоналізмі // Військо України. – 2008. – № 05 (95). – С. 4 – 5.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 р. № 1697. Київ // Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства. На виконання Указу Президента України від 27 квітня 1999 р. № 456 (456/99).
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2000 р. № 1770 «Про затвердження положень про допризовну підготовку і про підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей».
12. Концепція «Допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді», Указ Президента України від 25 жовтня 2002 р. № 948/2002.
13. Там само.
14. Вирва В. Без вивчення історії якісна допризовна підготовка неможлива // Народна армія. – 1999. – 11 січня.

Олексій Гончаренко
(м. Переяслав-Хмельницький)

ІНСТИТУТ ПРАВОВИХ РАДНИКІВ У СИСТЕМІ СУДОЧИНСТВА РЕЙХСКОМІСАРИТУ «УКРАЇНА» (1941 – 1944 РР.)

Розглядаються заходи гітлерівської окупаційної адміністрації щодо адвокатської діяльності в Рейхскомісаріаті «Україна».

Рассматривается проблема гитлеровских мероприятий в регулировании деятельности юридических советников в Рейхскомиссариате «Украина».

Однією з недостатньо досліджених проблем історії нацистського окупаційного режиму в Україні є діяльність системи судочинства. Причина цього в довгих десятиріччях стереотипного сприйняття історичного минулого в радянську добу та непростий шлях становлення сучасної вітчизняної історичної науки. Лише останнім часом з'явилася кілька публікацій В. Шайкан, автор яких характеризує роботу органів судочинства, визначає компетенцію правових відділів Рейхскомісаріату «Україна», конкретизує їх діяльність на прикладі судових засідань переважно цивільного та кримінального характеру [1].

Гітлерівські окупанти, формуючи систему «нового порядку» в Україні, не могли обійтися без судових форм і методів регулювання соціальних відносин місцевого населення. Тому з початком відновлення діяльності судових органів працював і інститут адвокатури. Займаючись розв'язанням цивільних спорів та наданням юридичної допомоги населенню у справах кримінального характеру, українські адвокати виконували соціальну місію, сприяючи певному впорядкуванню відносин в розбурханому війною місцевому суспільстві.